

Heller Ágnes

Nyelvjáték és beszédcselekvés Hegel *A szellem fenomenológiájában*

A címben szereplő beszédcselekvés és nyelvjáték kifejezések nem szerepelnek Hegel *Fenomenológiájában*: vagy nyelvről beszél vagy beszédről, esetleg fecsegésről. Előre kell tehát bocsátanom, hogy milyen értelemben használom ezeket a modern fogalmakat, még pedig nem általánosságban, hanem Hegel koncepciójának leírására.

A „nyelvjáték” fogalmát Hegel esetében is nyugodtan használhatom a szó Wittgensteinnál megszokott értelmében, de egy fontos megszorítással. *A szellem fenomenológiájában* Hegel összesen hat, legfeljebb hét nyelvjátékot elemez. Kizárólag azokat a nyelvjátékokat, amelyek a „világszellem” kibontakozásában perdöntő szerepet játszanak, azaz Hegel a nyelvet vagy inkább a beszédet itt történelmi funkciójában lépteti fel. Valóban fellépteti, hiszen ahogyan mindenütt, itt is az öntudat önkifejlődésének egyes etapjairól van szó, azaz olyan konfigurációkról, melyek egy bizonyos történelmi pillanatban lépnek a színpadra, s az objektív szellem fejlődésében döntő szerepet játszanak. Az előbbi mondatot két szempontból is egy kissé finomítanom kell. Mint köztudomású, *A szellem fenomenológiájában* nem szerepel az „objektív szellem” fogalma, ahogyan az is közismert, hogy a „D” „A Szellem” című alfejezet, mely a szellemről a maga valóságában szól, a későbbi rendszernek ezt a vonalát takarja a görögségtől a modernségig bezáróan. A másik finomítás lényegesebb. Miután az ember az, aki beszél, aki megszólít és megszólíttatik, a szubjektumnak, mint személyiségnek, mint egyesnek, mint Énnak a kialakulása és az objektív szellem alakulása kölcsönhatásukban érthetők csak meg. Ez a mi kérdésünk szempontjából annyit jelent, hogy a nyelvjátékok bizonyos funkciókat csak a modern szubjektum kialakulásával kezdenek gyakorolni, mi több, a modern szubjektivitás kialakulása lényegében változtatja meg nemcsak a nyelvjátékot, hanem a nyelvjáték funkcióját is.

Hegel *Fenomenológiája* kapcsán csak akkor beszélhetünk beszédcselekvésről, amikor Hegel rátér annak a bemutatására, ahogyan egyik vagy másik nyelvjáték helyettesíti a direkt cselekvést.

Tudjuk, hogy Hegelnél minden közvetlenség szintén közvetített, s így direkt, közvetlen cselekvés a rendszer szempontjából nincsen, de a beszédcselekvéssel szembeállítva mégis nyugodtan beszélhetünk direkt cselekvésről. Bár a szó is ölhet, nem úgy öl, mint a gullotine, a kard vagy a pisztoly. Hegel szemében Nagy Sándor, Julius Caesar és Napóleon volt a világszellem masírozásának egy-egy főszereplője, mert ők hódítottak meg egész világrészeket a népek kiművelésének, ám ezt nem szóval, hanem háborúval, azaz direkt cselekvéssel tették. Így érthető, hogy a nyelvjáték mint beszédcselekvés nem kap helyet az úgynevezett „erkölcsi világ” elemzésében. A beszéd funkciója itt az, hogy kifejezze a direkt tettet vagy egy direkt tett szándékát, hiszen – mint Hegel az „Antigoné” elemzésekor írja – „a cél valósága a cselekvés célja” (HEGEL 1973, 242). Hegel idézi Antigoné szavait – „a szenvedésben ismerem fel vétkemet” –, mint

a direkt cselekvésre való reflexiót és a jogos érvényességének igazolását. A nyelvjáték itt nem önállósul, nem helyettesíti a direkt akciót, itt nem történelemteremtő, azaz nem beszédcselekvés.

Így tehát Hegelnél az a nyelvjáték beszédcselekvés egyúttal, amelynek önálló szerep jut a történelem szellemének fejlődésében. Ezt a funkciót azonban a nyelvjáték csak az elidegenedés korában kezdi – egyre fokozottabban – betölteni. A modern szubjektum kialakulásával aztán a közvetlen cselekvés helyére lép. Mondhatnánk, hogy a *Fenomenológia* tanúbizonysága szerint a régi rendet a beszédcselekvés döntötte meg.

A következőkben röviden bemutatom azokat a reprezentatív nyelvjátékokat, amelyeket mint beszédcselekvéseket, Hegel történelemformálónak ítélt.

Az elidegenedés elemzése az államhatalom és a gazdagság kettéhasadásának és ellentétének bemutatásával kezdődik. Már itt is megjelenik a nyelv, pontosabban a megnevezés fontossága, amennyiben az ítélet azon múlik, hogy a két szembenálló hatalom közül melyik jó és melyik a rossz. Így alakul ki a nagylelkű tudat versus aljas tudat. A nagylelkű tudatra jellemző a szolgálat heroizmusa, ő az a személy, aki lemond a birtokról és az élvezetről, s a létező hatalomért cselekszik és hat (uo. 219–220). A „személy” mint a modern személyiség *in statu nascendi* ezen a ponton lép először a színpadra, s vele együtt a nyelvjáték mint beszédcselekvés szintén. „A vazallus beszéde – írja Hegel – ha viszonyba jutna az államhatalom saját akaratával, mely még nem jött létre, a közjót szem előtt tartó tanács lenne.” Tehát a tanácsadás az első nyelvjáték, amely azonban még nem válhat önálló beszédcselekvéssé. Persze ez nem azt jelenti, hogy a vazallus nem adhat tanácsot, hanem azt, hogy a tanácsadás nem helyettesítheti a direkt cselekvést, legalábbis mint ilyen nem válhat történelemformáló konfigurációvá.

Hegel ez után kezd beszélni az úgynevezett belső szellem, a „személyes én” államhatalommá való emelkedéséről, s az ebben megnyilvánuló elidegenedésről. Azonnal hozzá is teszi: „Ez az elidegenedés azonban csakis a nyelvben történik s a nyelv itt sajátos jelentésében lép fel”.

Megérkeztünk tehát a voltaképpeni beszédcselekvéshez. Hogy megérkeztünk, azaz itt már a modernség előszobájában vagyunk, azt Hegel világossá teszi, amikor a beszédnek a világszellem eddigi történetében való szerepét röviden így foglalja össze: a nyelv, a beszéd „az erkölcs világában törvény és parancs megtestesítője – a valóság világában előbb a tanács közvetítője, tartalma a lényeg, s a nyelv a lényeg formája, itt azonban magát azt a formát, amelyben létezik, kapja tartalmul és nyelvként szerepel”. Röviden, míg korábban, mondjuk a feudális világban csak az volt fontos, amit mondtunk, most már az a fontos, hogy ilyen vagy amolyan nyelvjátékot játszunk (ezt jelenti a „forma”), végül hogy mi vagyunk azok, akik beszélünk. „Mert a nyelv – folytatja Hegel – a tiszta személyes Énnel, mint személyes Énnel létezése. Az én, mint ez a tiszta én egyébként nem létezik [...] A nyelv azonban ezt az ént a maga tisztaságában tartalmazza, egyedül a nyelv mondja ki az ént, magát az ént [...] Az Ént, mely kimondja magát meghallják [...] abban, hogy meghallják maga a létezése közvetlenül elhangzott.” A nyelvjáték azért lehet beszédcselekvés, mert a Másik meghallja. Mikor meghallom azt, amit a másik mondott, a másik cselekedett. Ismétlem, Hegelnél nem arról van szó, amit éppen közlünk, hanem valóban egy modern értelemben – bár történelemontológiai értelemben – felfogott beszédcselekvésről: „én mondom, én hiszem, én vallom, én akarom”. Ennek a gondolatnak a moralitás fejezet befejező taktusaiban lesz még jelentősége.

De most még az elidegenedés és a „Bildung” folyamatának elbeszélésénél tartunk. „A nemes tudat, mivel a személyes én szélsősége, mint az jelenik meg, amiből kiindul a nyelv, amely által a viszony oldalai lelkes egészekké alakulnak. A néma szolgálat heroizmusa a hízelgés heroizmusává lesz.” Megérkeztünk tehát a második nyelvjátékhoz, a tanácsadás után a hízelgéshez. Ám a hízelgés mint beszéd funkciója valami más, valami új a tanácsadás hipotetikus funkciójához képest. „Ezáltal e hatalom szelleme lesz, hogy korlátlan egyeduralkodó [...] a hízelgés nyelve a hatalmat tisztult általánosságába emeli.” (Uo. 263.) Hegel a hízelgés heroizmusáról beszélve nem képmutató talpnyalásra gondol, hanem arra, hogy az ember mint alattvaló, magával a beszédcselekvéssel emeli az uralkodót abszolút uralkodóvá, s ezért a hízelgés mint beszédcselekvés, mint az Én áldozata, vissza is vonható. Pontosabban szólva, ez a beszédalakzat a felvilágosodás feltétele. Amit, illetve akit a beszédcselekvés az egyik nap felemel, azt másnap sárba is ránthatja.

Ez készíti elő a felvilágosodást. Persze, mint mindig, itt is közvetítéseken keresztül. Ebben az esetben a hit és a tiszta belátás konfliktusa, s végül azonossá válása közvetít. Az említett alfejezet, a „Bildung” az egyik legdöntőbb állomása, mely a sokat idézett és patetikusan hangzó mondatlallal fejeződik be: „Ez a tiszta belátás tehát a szellem, mely azt kiáltja oda minden szellemnek: legyetek önmagatokért az, ami mindannyian magánvalóságotok szerint vagytok – ésszerűek (vernünftig). Ezzel lépünk a felvilágosodás korába, illetve annak folyamatába. (Uo. 277.)

Hogy a felvilágosodás készíti elő a Francia Forradalmat és ezzel a jakobinus diktatúrát, s egyúttal ugyanakkor a modern polgári világállapotot is, az már Hegel korában is magától értetődő volt. A történet hegeli prezentációja azt sugallja, hogy ebben a folyamatban a nyelvjáték és beszédcselekvés egyrészt ennek a direkt cselekvéshez való viszonya, másrészt nem elhanyagolható szerepet játszik. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatnánk, hogy a Fenomenológiában a felvilágosodás tipikus cselekvési formája a beszédcselekvés, itt válik egy bizonyos nyelvjáték mint beszédcselekvés a lényegi történelemformáló erővé, míg az úgynevezett abszolút szabadság birodalmában csak direkt fizikai cselekvés létezik, s a beszédcselekvés mint önálló erő, hatalmát veszti. Végül a moralitás fejezetben történik meg a beszédcselekvés és a közvetlen cselekvés kiegyezése, mely azonban a végső kiegyezésnek csupán az egyik mozzanata.

Hadd idézzem a felvilágosodás folyamatának első hegeli összefoglalását. A tiszta belátás, mint egyfajta modern szerencsétlen tudat bemutatása után kiderül, hogy itt ez csak egy epizód. „Mert kitűnt, hogy nem a különböző területek és a meghatározott fogalmak és egyéniségek alkotják e valóság lényegét, hanem, hogy annak a szubsztanciája [...] egyedül abban a szellemben van, amely mint ítélet és megbeszélés egzisztál, hogy az érdek, hogy tartalma legyen eme csevegés és okoskodás számára, egyedül tartja fenn az egészet [...]” (Uo. 278.)

Tehát a felvilágosodás szubsztanciája maga a beszéd. A tipikus nyelvjátékokat, melyek a szubsztanciát alkotják, Hegel így sorolja fel: ítéletkezés, megbeszélés, fecsegés, okoskodás. „Rasonnieren” (okoskodás), mint tudjuk, kétségtelenül ésszerű, de az ésszerűség itt a „Verstand”, azaz az értelem funkcióját gyakorolja. Miután az értelem mindig egyoldalú, a felvilágosodás lényege nem az egyik vagy másik érv vagy ítélet, hanem az érvek és ítéletek totalitása. A felvilágosodás lényege tehát maga a világ, amely mint érvek és ellenérvek, mint a megbeszélés és az okoskodás, mint a fecsegés világa létezik.

„A felvilágosodás harca a babonával” című alfejezet elemzi azokat a „témákat”, amelyek körül az okoskodó vita folyik. A nyelvjáték itt maga a szubsztancia, amelyben

mindkét fél osztozik. Az okoskodó vitában, az érvek harcában, a hitnek a felvilágosodással szemben azért kell vereséget szenvednie, mert az ellenfél fegyverét, az okoskodás és érvelés fegyverét használja. Viszont más nem is tehet, mivel – mint mondtam – osztozik a szubsztanciában. A hit ezzel elveszti tartalmát és pusztá sóvárgássá válik. Hegel ezt így foglalja össze: „A felvilágosodás a kielégített, a hit pedig a ki nem elégitett felvilágosodás”.

Persze a hit feletti győzelme során a felvilágosodás is kettészakad, méghozzá a beszédcselekvés által. A főszereplő itt a „megnevezés”. A konfliktus ugyanis az abszolút lény megnevezése körül bontakozik ki. „Az egyik felvilágosodás az abszolút lényt amaz állítmány nélküli abszolútumnak nevezi, amely a valóságos tudaton túl a gondolkodásban van [...] a másik anyagnak nevezi.” (Uo. 296.) A lényeg – Hegel szerint – itt úgy válik ketté, hogy kétfajta személetmódhoz tartozik. E két perspektíva közös nevezője pedig a hasznosság. Ezzel azonban már el is távolodunk a beszédcselekvéstől mint a felvilágosodás szubsztanciájától és belépünk a közvetlen cselekvés világába, az abszolút szabadság világába.

Mint említettem, a nyelvjáték mint a hegeli értelemben vett beszédcselekvés feltétele a modern személyiség megjelenése. A keletkezőfélben lévő modern személyiség nyelvjátéka az elidegenedés és művelődés világában előbb a hízelgés, majd a felvilágosodásban az ítélkezés, okoskodás, megbeszélés, fecsegés. A modern világ, a moralitás világa – ahol többek között a beszédcselekvés is találkozik végül a közvetlen cselekvéssel –, a teljesen kibontakozott, önmagát meghatározó modern személyiség világa.

A morális világszemlélet prezentálásában a *Fenomenológia* minden szála összekapcsolódik, s a nyelvjáték mint beszédcselekvés összetalálkozása a cselekvéssel csak egy ezek közül. A fejezet kritikus vonulatában ez még nem lehet nyilvánvaló, mivel itt elsősorban Kant és Fichte filozófiájának prezentálásáról van szó. Igaz, Kant és Fichte etikája már maga is a moralitás szellemének megnyilvánulása. Itt a nyelvjáték gondolata először a „Lelkiismeret, széplélek” alfejezetben jelenik meg újra, méghozzá ugyanabban a hangszerelésben, mint a kezdet kezdetén. „A személyes én, mint személyes én jön létre – írja – közvetlen cselekedete nem az, ami érvényes és valóságos [...] hanem egyedül a magáról tudó személyes én, mint ilyen [...] csak az öntudat az, amit elismernek és ami valóságot nyer.” (Uo. 333.) Majd így folytatja: „Ezzel ismét azt látjuk, hogy a nyelv a szellem létezése. A nyelv a mások számára való öntudat [...] A nyelv az önmagától elváló személyes én, amely mint tiszta én egyenlő én tárgyivá lesz a maga számára.” Itt Hegel megint szembeállítja a nyelv funkcióját az erkölcsi világban a nyelv és beszéd történetével, s végül azzal a funkcióval, melyet majd a modernségben, a moralitás világában betölt. „Az erkölcsi szellem nyelve a törvény, az egyszerű parancs és a panasz” – írja –, s itt a morális tudat még néma (lásd Antigoné). Ezzel szemben „a lelkiismeret nyelvének tartalma a magát lényegnek tudó személyes én [...] A tudat kifejezi meggyőződését [...] a kötelesség csakis azáltal érvényes, mint kötelesség, hogy kimondjuk a meggyőződést.” A cselekvés megvalósítása tehát most abban áll, hogy tudásunkat, bizonyosságunkat „lefordítjuk annak a kijelentésnek a formájára, hogy a tudat meg van győződve a kötelességről”.

A meggyőződést tehát kifejezzük, kimondjuk, lefordítjuk: én fejezem ki, én mondom ki, én fordítom le; mások hallják, meghallják. Ez a gondolatmenet már megelőlegezi a feltételes szintézist, mely a moralitás világát nem csak az erkölcsiség világától, hanem a felvilágosodás világától is elválasztja. Az erkölcsiség világában csak közvetlen cse-

lekvés van, ott a moralitás néma. A felvilágosodás világában a beszéd maga a szubsztancia. Végül a moralitás világában a közvetlen cselekvés csak akkor cselekvés, ha kimondjuk, kifejezzük, megjelöljük, ám az elmondás nem helyettesít, bár nem is pusztán csak kíséri ezt a bizonyos fordítást, elmondást, kijelentést.

Amikor a közvetlen cselekvés nem mondja ki magát, nem közli, hogy cselekedete személyes énjéből fakad, tehát amennyiben néma, akkor a gonosszal van dolgunk. Ez Hegelnek, legalábbis a *Fenomenológiában* – mint erre még visszatérek – az egyik alap gondolata. Csak mellékesen jegyzem meg, hogy mikor Kierkegaard a démonikust a kommunikáció hiányával, a magába zártsággal jellemzi, igen közel jár Hegelnek ebben a kontextusban kifejtett gondolatához. Hegel ugyanis sokféle gonoszt különböztet meg, pontosabban szólva a vallásfilozófiában megjelenő gonosz nem minden vonatkozásban ugyanez a gonosz. A *Fenomenológia* e fejezetében, ahogyan a történetfilozófiai előadásokban is, a gonosz perspektivikus fogalma dominál. A kívülálló, a valóságot tagadó, a szokásokat felfüggesztő, a tetteiben tagadó a voltaképpeni gonosz. Mindenesetre a modern gonosz a tradíció szemében ettől gonosz. De ha az általánosnak, azaz az általánosan elfogadottnak ellentmondó, a különöset vagy egyest megtestesítő cselekvő, a tett embere nem csak cselekszik, hanem ki is mondja, hogy cselekvése személyes énjét fejezi ki, azt valósítja meg, akkor már létre is jön a szintézis. Ha azt vallja, hogy „én vagyok én”, amit teszek az én meggyőződése, és nem adja el saját meggyőződését általános igazság gyanánt, mint a képmutatók teszik, akkor létrejöhet a beszédcselekvés és a cselekvés szintézise. Tehát a szintézis lehetősége a cselekvés és a beszédcselekvés között egyúttal a gonosz mint a modern történelmi gonosz meghaladásának lehetősége is.

A modern moralitás mint önmagában elmerülő, tehát nem cselekvő lelkiismeret reprezentatív figurája az úgynevezett széplélek. A széplélekből hiányzik a külsővé válás ereje, s így beszéde önmagának szól, nem hallják meg, vagy ha mégis, ő nem hallja, hogy meghallják, mert mindenütt csak saját magát hallja. A széplélek testesíti meg a modern szubjektum nárciszizmusát, mely ugyanakkor saját erkölcsi fölényének bizonyosságában nárciszista. Hegel így írja le a széplélek ezen konfigurációját: „Önmagában való abszolút bizonyossága, tehát mint tudat közvetlenül átcsap egy kihangzásba, magáért való létének tárgyiságába. De ez a teremtett világ az ő beszéde, melyet éppoly közvetlenül hallott, s amelynek csak a visszhangja tért vissza hozzá.”

A következőkben Hegel drámaian adja elő a modern szubjektum két alaptípusának a konfliktusát. Az egyik alaptípus számára a világ az ő hangja vagy inkább beszéde, az a bizonyos nem Én az Énben, aki csak a visszhangját hallja meg; a másik alaptípus számára a világ a tett terrénuma, melyben magát megvalósítja. Az előbbi az általánosnak tudja magát és a másikat, mint az általánossal szembenállót gonosznak tartja, méghozzá képmutató gonoszak. De attól, hogy valaki az egyik perspektívából, azaz az egyik hatalom nyelvén szólva gonosz, egy másik szempontból még lehet nem gonosz. Feltehetően Napóleon ez utóbbi konfiguráció modellje. Ő a cselekvés embere volt, akit Hegel korában és hazájában a gonosz megtestesülésének tekintettek.

Nos, ez a konfliktus és a belőle létrejövő szintézis majdnem kizárólagosan a különböző nyelvjátékok mint beszédcselekvések egymásutánjában bontakozik ki. Hogy Hegel a megbékélést (Versöhnung) mint e konfliktus lezárását már az abszolút szellemben való átmenet idejére helyezi, közismert. Azonban azon lehet vitatkozni, ez azt jelenti-e, hogy a megbékélést Hegel a moralitás világában nem tartotta lehetségesnek, vagy inkább azt, hogy rendszerelméleti szempontból szüksége volt az átmenetre, s ezért a megbé-

kelés nyelvét is ehhez választotta meg. Ebben a vitában nem akarok most állást foglalni. Kizárólag a beszédcselekvések elemzésére összpontosítok.

Mint mondtam, a modern szubjektum két konfigurációjának kiindulópontja a Másik el nem ismerése. A magába zárt, csak belső kötelességére hallgató szubjektum az általános képviselőjében jelenik meg, s számára a cselekvő szubjektum, a nem általános, a gonosz. Ez a cselekvő a tiszta kötelesség szubjektivitásának úgy ellentéte, hogy osztozik annak struktúrájában. Mint Hegel írja: „csakugyan gonosznak vallja magát azzal az állítással, hogy, ellentétben az elismert általánossággal, a maga belső törvénye és lelkiismerete szerint cselekszik [...] Aki ezért azt mondja, hogy a maga törvénye és lelkiismerete szerint cselekszik a többiekkel szemben, valójában azt mondja, hogy rosszul bánik velük. De a valóságos lelkiismeret nem ez a kitartás az általánossal ellenkező tudás és akarat mellett, hanem az általános az ő létezésének eleme, s beszéde az ő cselekvését az elismert kötelességnek mondja.”

Valóban a beszéd dönti el, hogy ki képmutató és ki nem az. De attól, hogy valaki nem képmutató, még legitim, ha a széplélek gonosznak tekinti. Ha azt mondom, hogy valamit azért tettem, mert ezt diktálta a lelkiismeretem, akkor nem vagyok képmutató. Ha azt mondom, hogy ezt tettem, mert ez mindenki számára a legjobb, vagy hogy modern példával éljek, mert én vagyok a német faj vagy a világproletariátus képviselője, akkor képmutató vagyok. S valóban, mikor Hegel a modern szubjektum beszédén keresztül elemzi a képmutatást, arról beszél, amit mi azóta „ideológiának” szoktunk becézni. Korábban, amikor Hegel a színlelésről beszélt, akkor persze még nem ideológiáról volt szó. Ha nem fejezi ki személyiségét ideológiával, azaz nem mondja ki úgy a saját törekvését, mintha az általánosságot testesítené meg, akkor modern szubjektum, ám mint olyan nem képmutató. De, mint látjuk, az Én őszinte vállalása még nem szünteti meg azt a körülményt, hogy a kijelentés a maga érvényességének tudatában nem ismeri el a Másikat, azaz nem ismeri el a Másikban is rejlő általánosságot. Az „elismerésnek” itt verbálisnak is kell lennie. Ez nem az a fajta néma, kizárólag tettben és magatartásban történő elismerés, mint az Úr és szolga dialektikájának esetében. Itt nem egyszerűen azt kell elismerni, hogy a másik a hozzánk való viszonyban mint az emberi faj rendi helyzete által meghatározott tagja létezik, hanem a másik lelkiismeretét, kötelességét, véleményét, szubjektivitását, általánosságát kell elismerni. Ez az elismerés pedig a beszédcselekvésben történik. Valami hasonlót, ha nem is elméletileg hasonlót, mondott Kant is pragmatikus antropológiájában, a köszönetről, illetve a megszólításról beszélve. Amikor köszönünk egymásnak vagy megszólítjuk egymást, az elismerés, de ha az egyik méltóságos uramnak szólítja a másikat, míg a másik „te Pistával” válaszol, akkor nem a másikat mint embert, hanem mint rendje tagját ismeri el. Ezen a ponton Hegelnél az elismerés a másik szubjektumban mint szubjektumban lakozó általános elismerése, s így a szimmetrikus reciprocitás egyensúlyának kidolgozása.

Térjünk vissza az előbb röviden leírt nyelvjátékokra (én vagyok én, én ilyen vagyok), mely nem implikálja a Másik elismerését. Hegel a drámát a következőképpen folytatja: a cselekvő tudat végül „azt találja, hogy a megítélő tudat a sajátos minemősége szerint azonos (gleich) vele”. (A fordítás kissé félrevezető, mert a „gleichheit és ungleichheit” nemcsak azonosságot és nem azonosságot, hanem egyenlőséget és egyenlőtlenséget is jelent.) Ez pedig fontos, mivel Hegel az elismerés szimmetrikus reciprocitására utal vele. A cselekvő tehát felkínálja a szimmetrikus reciprocitást a szépléleknek, aki azonban visszautasítja azt. Hegel így folytatja: ámde a gonosznak arra a vallomására, „én ilyen vagyok”, nem következik be az azonos vallomásnak ez a viszonzása

(Erwiderung des gleichen Gestandnisses). Mivel nem viszonozza a vallomást, az egykori széplélek nem fogadja el a konfliktusban álló fél, azaz a cselekvő egyenlőségét. Ekkor, mint tudjuk, a széplélek keményszívűvé változik, s ezzel a korábbi viszony az ellentétére fordul. Az, aki vallomást tett, visszataszítva érzi önmagát, a másik ugyanis nem hajlandó beszélni, nem hajlandó vallomást tenni, holott a másik is csak olyan véletlen szubjektum, mint önmaga az, aki, ami. Így ő „maga az, ami gátolja a másik visszatérését a tetteiből a beszéd szellemi létezésébe.”

Itt érdemes megállni, hiszen megérkeztünk a véletlen modern szubjektum világába. Hegel leírja a modernség dinamikáját. A modern világban nem lehetsz cselekvő, ha nem igazolsz, érvelsz, beszélsz. A pusztán közvetlen cselekvésnek egymagában nincs történelmi relevanciája, mert az elismerésre való törekvés nélkül gonosz maradsz. Az elismerésre való törekvés magában foglalja a másik elismerését. Nem a másik igazának elismerését, hiszen mindenki, tehát a cselekvő, aki maga is megítélő és a megítélő, aki maga is cselekvő, saját lelkiismerete és meggyőződése vonalán cselekszik és ítél. Minden modern individuum, ha valóban szimmetrikus reciprocitásra tör, vallomást tesz. „Én ilyen vagyok” – így hangzik a vallomás, s ehhez hozzátartozik, hogy „Te olyan vagy”. A másságban (Ungleichheit) való azonosság (Gleichheit) felismerése a vallomásban történik, annak a mindig megújuló megvallásában, hogy az általános mindkét félben benne rejlik.

A modern világban tehát a beszéd cselekvés és a cselekvés beszéd. A gonosz az általános gúnyjába bújik és képmutatássá lesz. A képmutatás a másikban rejlő általános el nem ismerése, a magam általánosságának abszolutizálása. Ez mindig beszédben történik, hiszen a képmutatás is nyelvjáték. A képmutatás mint beszéd ideológia. Ez a modern világban a par excellence gonosz a modern történelmi gonosz. Miután a történelem véget ért, a rossz vagy gonosz világtörténelmi szerepe is véget ért, ahogyan a nagyságnak sincs többé helye a világban.

S most következik az utópikus mozzanat, az abszolút szellem világába való átmenet, az a fajta teljes és befejezett „Versöhnung”, ami jóval többet ígér, mint az egyenlőség egyensúlyban tartása a kölcsönös vallomásban és elismerésben. Jóval többet tehát egy liberális jogállamban lehetséges politikai indíttatású, bár nem okvetlenül politikai tartalmú nyelvjátéknál mint beszédcselekvésnél.

A kemény szív megtörik, s az általánosságba emelkedik, mint maga a vallomást tevő. Eddig még eljuthatunk az előbbi gondolatmenet nyomán. De következik a folytatás: „A szellem sebei begyógyulnak anélkül, hogy hegek maradnának vissza.” Ilyen persze a modern világban nem történik, kivéve néha a regényekben. Itt már valóban a vallásos képzelet útján járunk, hiszen mindkét személyes énről kiderül, hogy az egésznek pusztán mozzanata. De mi az egész? Nem egy kor, nem egy világ, hanem az abszolút tudás maga.

A vallomásra most nem a másik fél vallomása, hanem a megbocsátás következik. Mindkét fél elejti a meghatározott gondolat különbségét és egy boldogító igennel az abszolút szellemben egyesül. A nyelvjátéknak és a beszédcselekvésnek a továbbiakban már nem jut szerep.

IRODALOM

HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich 1973. *A szellem fenomenológiája*. Budapest: Akadémiai.